

„RUSZIN VOLTAM,
VAGYOK, LESZEK...”

„RUSZIN VOLTAM, VAGYOK, LESZEK...”

NÉPISMERETI OLVASÓKÖNYV

Szerkesztette

Fedinec Csilla és Cserniczkó István

Charta XXI Egyesület • Gondolat Kiadó
Budapest, 2019

A kiadvány megjelenését a Bethlen Gábor Alap támogatta.

MINISZTERELNÖKSÉG
NEMZETPOLITIKAI ÁLLAMTITKÁRSÁG

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.

Lektorálta

BÁRÁNY ERZSÉBET

(II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász;
Nyíregyházi Egyetem, Nyíregyháza)

SUSLIK ÁDÁM

(Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, Sopron)

Technikai munkatársak

DEMETER ANDREA • TÓTH-OROSZ ENIKŐ

Ez a mű a felsőoktatásban használatos tankönyv

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

© Charta XXI Egyesület, 2019

© Szerzők, 2019

www.gondolatkiado.hu
facebook.com/gondolat

A kiadásért felel a két kiadó vezetője
Szöveggondozó Gál Mihály
A kötetet tervezte Lipót Éva

ISBN 978 963 693 792 8

Tartalom

Előszó (*Surján László*) 9

IDENTITÁS, NYELV, ÖRÖKSÉG

A keresztény világ határán: a Kijevi Rusz a 10–13. században • FONT MÁRTA	13
<i>A kelet-európai térség etnikumai</i>	15
<i>A Kijevi Rusz létrejötte, fennállása, virtuális egysége</i>	18
<i>A Rusz délnyugati régiója: Halics–Volhínia 1199–1386</i>	21
<i>A Rusz egységét kifejező intézmény: az egyház</i>	24
<i>Kijevi örökség?</i>	25
A Kárpát-medencei szlávok nyelve a honfoglalás korában • ZOLTÁN ANDRÁS	27
<i>A pannóniai szláv dialektusok</i>	29
<i>Mikor kezdődött a szláv–magyar együttélés?</i>	33
<i>Egy új magyar etimológiai szótár kívánalma</i>	38
Ruszkok, rutének, ruszinok vagy ukránok? A lengyel és litván fennhatóság hatásai, 1340–1654 • VARGA BEÁTA	41
<i>A Litván-Rusz Nagyfejedelemség (1340–1385)</i>	41
<i>A lengyel–litván perszónáluniótól a reálunióig (1385–1569)</i>	44
<i>Az 1569. évi lublini reálunió. A Rzeczpospolita kialakulása</i>	48
<i>Az 1596. évi breszti vallási unió és következményei</i>	56
<i>A mai ukrán területek a 17. század első felében – „Ukrajna leírása Moszkóvia határától Erdély határáig”</i>	61
<i>Ukrajna és az ukránok</i>	63

A magyarországi ruszin egyházszervezet kialakulása és fejlődése. Az ungvári unió • MOLNÁR FERENC	65
<i>Az ortodox egyházszervezet</i>	66
<i>A katolikus egyház befolyásának kezdetei</i>	71
<i>Az ungvári unió</i>	74
Ruszinok és zsidók Kárpátalján az Osztrák–Magyar Monarchia időszakában • KONRÁD MIKLÓS	84
<i>A hegyvidéki akció</i>	85
<i>Kárpátaljai zsidók és nem-zsidók</i>	89
Jászi Oszkár és a ruszinok: a ruszin önrendelkezés esélyei 1918–1919-ben • SZAKÁL IMRE	92
<i>A Magyarországi Rutének Néptanácsa</i>	93
<i>Keleti-Svájc</i>	96
<i>Autonómia vagy gyámság?</i>	100
<i>A ruszin autonómia a gyakorlatban</i>	105
Podkarpatszka Rusz eszméje a Csehszlovák Köztársaságban és a nyelvi viszonyok • CSERNICSKÓ ISTVÁN – FEDINEC CSILLA	117
<i>A csehszlovák állam és Kárpátalja</i>	118
<i>A csehszlovakizmus</i>	120
<i>Hogy került a ruszin többségű Podkarpatszka Rusz az új államhoz?</i>	122
<i>Prága viszonya a helyi nyelvhez</i>	125
<i>A nyelvi polémia és következményei</i>	130
<i>A nyelvi vita az oktatásban</i>	133
Teleki Pál és Kárpátalja • ABLONCZY BALÁZS	138
<i>Alapok</i>	138
<i>A sorsdöntő év</i>	140
A „magyar-oroszok” kérdése • CSERNICSKÓ ISTVÁN – FEDINEC CSILLA	147
<i>A Kárpátaljai Kormányzóság</i>	148
<i>Hivatalos kétnyelvűség a Kárpátaljai Kormányzóságban</i>	154
<i>A ruszin nyelv és a geopolitika</i>	159
<i>Nemzetiségi oktatástügy</i>	164
<i>A ruszin nyelvtan kérdése</i>	166
<i>A magyar-orosz nyelvváltozat jellemzőiről</i>	170
<i>A Kárpátaljai Tudományos Társaság</i>	174

A lengyelországi lemkók a 20. században: a kitelepítésektől az etnikai újjáéledésig • LAGZI GÁBOR	178
<i>Kisebbségi létben a független Lengyelországban</i>	180
<i>A lemkó szétszórattatás évei: 1944–1947 és ennek következményei</i>	185
<i>Az újjászületés és újjászerveződés jegyében: lemkók 1989 után</i>	190
<i>„Belga identitás” és „kis haza”</i>	193
Ruszinok Szlovákiában • HALÁSZ IVÁN	196
<i>A két világháború közötti időszak</i>	196
<i>A második világháború után és a szocializmus alatt</i>	199
<i>Ruszinok 1989 után</i>	202
<i>A ruszin alapú politizálás Szlovákiában</i>	204
Ruszin nemzetiségi önkormányzatiság a rendszerváltás utáni Magyarországon • DOBOS BALÁZS	208
<i>Történeti előzmények</i>	208
<i>A ruszin nemzetiség a népszámlálások tükrében</i>	211
<i>A kisebbségi elismeréshez vezető út</i>	214
<i>A ruszin kisebbségi önkormányzatiság intézményesülése</i>	217
<i>Részvétel az Országgyűlés munkájában: a ruszin nemzetiségi szószóló választása</i>	225
<i>A ruszin nemzetiségi önkormányzatok főbb működési területei</i>	227
Szeparatizmus vagy valami más? A kárpátaljai ruszin nyelv(járás) átértékelése • CSERNICSKÓ ISTVÁN	228
<i>Ruszin reneszánsz Kárpátalján</i>	229
<i>A nyelv mint áru</i>	233
<i>A ruszin nyelv megítélése a mai Ukrajnában</i>	236
<i>A turizmus mint kitörési pont</i>	239
<i>Jellegetes ízek és ízes szavak</i>	241
<i>A helyi szláv dialektusok a populáris kultúrában</i>	243
<i>A kárpátaljai nyelvjárások és a magas kultúra</i>	244
<i>A dialektusok a politikai kampányokban és a közterületi reklámokban</i>	246
<i>Politika és identitás</i>	247

Ruszinok a változó posztszovjet geopolitikai térben • BOTTLIK ZSOLT – PETE MÁRTON	257
<i>Fantomhatárok a posztszovjet térségben</i>	258
<i>Ruszinok: a negyedik keleti szláv csoport?</i>	262
<i>Lehetséges utak</i>	268
<i>A ruszinok településterülete az ezredfordulón</i>	269

POSTE RESTANTE

Olvasmányok

A rutének • BONKÁLÓ SÁNDOR	273
II. Rákóczi Ferenc fejedelem Emlékiratai • (Részletek)	275
A nemzeti ébredés kezdetei Kárpátalján • AVGUSZTIN VOLOSIN	280
A magyar oroszokról • SZABÓ ORESZT	287
Ady halotti maszkjával vándorolva • JÓCSIK LAJOS	290
Kárpátalja a magyar hazában • CS. SZABÓ LÁSZÓ	300
Az Északkeleti-Felvidék • CHOLNOKY JENŐ	304

A magyarországi ruszin egyházszervezet kialakulása és fejlődése

Az ungvári unió

MOLNÁR FERENC¹

A Munkács-központú keleti szertartású egyházszervezet kiépítése szorosán összefügg a ruszinság történetével.² A magyarországi ruszinok eredetére vonatkozóan három elmélet született: az őshonosság, a magyar honfoglalókkal való együttes bejövétel és a beköltözés teóriája.³ A ruszinság őshonosságát hangoztató teóriákat a modern történelemtudomány jobbra megcáfolta.⁴ Történelmileg ugyancsak igazolhatatlan az az elmélet, mely szerint a ruszinok jelentős számban együtt érkeztek a honfoglaló magyarokkal a mai értelemben vett Kárpátalja területére, ahol egy 14. századig fennálló önálló örgrófságot (Ruszkaja Krajna) alapítottak.⁵ Ugyanakkor számos történeti forrás tanúskodik arról, hogy a ruszinság tömeges betelepülése a tatárjárást követő idők-

¹ II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász.

² S. Benedek András: *A gens fidelissima: a ruszinok*. Budapest: Belváros–Lipótváros Ruszin Kisebbségi Önkormányzat, 2003. 31.

³ Uo. 10.

⁴ Ilyen munkák például Hodinka Antal: *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*. Budapest: MTA, 1909; Петров, Алексей: *Древнейшие грамоты по истории карпато-русской церкви и епархии 1391–1498 гг.* Praha: Sbor pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi, 1930; Bonkáló Sándor: *A rutének (ruszinok)*. Basel–Budapest: Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 1996. Kobály József szerint a mai Kárpátalja területét a honfoglalás előtt jelentős számú szláv népség lakta, de ezek nem a keleti szlávokhoz tartozó ruszinok, hanem déli és nyugati szlávok voltak. Ez utóbbiakat később a magyarság asszimilálta. Vö. Kobály József: A mai Kárpátalja területének népei a középkorban. 1. rész. *Pánsíp*, 1993, 5. sz. 22; Uő: A mai Kárpátalja területének népei a középkorban. 2. rész. *Pánsíp*, 1994, 1. sz. 25–26; Uő: *Sine ira et studio*. Ungvár: KMKSZ, 1998. 198–201.

⁵ Bonkáló: *A rutének*, 1996, i. m., 27–28; S. Benedek: *A gens fidelissima*, 2003, i. m., 12–13; Zoltán András: A ruszin történelemről – ruszinul. *Kisebbségkutatás*, 2003, 1. sz. 253; S. Benedek András: A ruszinok korai történetéből. In Donáth Lehel – Medvigy Endre – Molnár Tibor – Zelles László (szerk.): *Az „Ezeréves ruszin–magyar együttélés a történelem tükrében” című konferencia szerkesztett előadásai, tanulmányai (2004. március 19–20.)*. Budapest: Belváros–Lipótváros Ruszin Kisebbségi Önkormányzat, 2005. 49; Véghseő Tamás: „... mint igaz egyházi ember...”. *A törté-*

ben, azaz a 13. század közepétől kezdődött.⁶ A mongol invázió következtében drámain megnövekedett a magyarországi lakatlan területek aránya.⁷ A ruszinok kezdetben a gyeplínia menti lakatlan, síkvidéki területeken telepedtek le. A 15–17. században – a szabad földterületek zsugorodása miatt – lendületet vett az Északkeleti-Kárpátok belső oldalán található hegyvidéki területek, az ún. Verhovina benépesítése.⁸

Az ortodox egyházszervezet

A ruszinság nem egységes népként érkezett Északkelet-Magyarországra. Mivel ortodox vallásúak voltak, az új hazában nem is tartották őket keresztényeknek, és egyháziilag sem voltak megszervezve.⁹ Papjaik, az ún. batykók, hasonlóan a ruszin jobbágyokhoz, robotoltak és adót fizettek.¹⁰ A 14–15. század fordulóján kialakultak helyi vallási központjaik, melyek közül a következő századokban a munkács–csernekhegyi

---

nelmi Munkácsi Egyházmegye görög katolikus egyházának létrejötte és 17. századi fejlődése. Nyíregyháza: Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 2011. 12.

⁶A ruszin betelepüléssel párhuzamosan a magyar etnikumnak a 14. század végére sikerült benépesítenie a mai értelemben vett Kárpátalja területét. Kristó Gyula: *A vármegyék kialakulása Magyarországon.* Budapest: Magvető Kiadó, 1988. 415–417, 421–427, 492–496; Kobály: *A mai Kárpátalja*, 1994, i. m., 26; Bonkáló: *A rutének*, 1996, i. m., 17; Kobály: *Sine ira*, 1998, i. m., 201; S. Benedek: *A gens fidelissima*, 2003, i. m., 17.

⁷Az északkelet-magyarországi tatár pusztítások hatásáról lásd Perényi Zsigmond: *Ugocsamegye.* In *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képekben. Magyarország VI. kötete. Felső-Magyarország. (II. rész).* Budapest: Magyar Királyi Államnyomda, 1900. 461; Györfly György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza.* I. kötet. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1987. 526.

⁸Hodinka Antal: *A rutének.* In *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képekben. Magyarország VI. kötete. Felső-Magyarország. (II. rész).* Budapest: Magyar Királyi Államnyomda, 1900. 401; Szabó István: *Ugocsa megye.* 2., átdolgozott kiadás. Budapest–Beregszász: Hatodik Síp Alapítvány–Új Mandátum Könyvkiadó, 1994. 94; Bonkáló: *A rutének*, 1996, i. m., 21–27; Gönczi Andrea: *Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején.* Ungvár–Beregszász: PoliPrint – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2007. 9–10; Véghseő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 12.

⁹Bonkáló: *A rutének*, 1996, i. m., 109; Janka György: *Az ezeréves egri egyházmegye és a görög katolikusok. Athanasiana*, 2004, 19. sz. 146; Diós István (főszerk.) – Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon.* XI. kötet. Budapest: Szent István Társulat, 2006. 780–782.

¹⁰Pirigyi István: *A magyarországi görög katolikusok története.* I. kötet. Nyíregyháza: Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 1990. 80.

monostor vált a ruszin püspökök székhelyévé.¹¹ Vallási központként betöltött szerepét növelte, hogy a monostor a munkácsi vár „hatósugarába tartozott”.¹²

A ruszin történelmi emlékezet a monostor alapítását Koriatovics Tódor podóliai litván herceghez (kb. 1320–1414) köti, aki a Litván Nagyfejedelemség belső hatalmi ellentétei forgatagában maradt alul, s kényszerült elmenekülni szülőföldjéről. Bereg vármegyében lelt menedéket, ahol Zsigmond királytól (1387–1437) adományként kapta a munkácsi uradalmat, amely az uralkodó felesége, Mária királyné halálakor üresedett meg (1395).¹³ „Koriatovics alakja az itt alapított és később egyháztartományi központtá fejlődött bazilita monostor történetével kapcsolatban kap különös figyelmet. Egy 1360-ra datált, de valójában csak 1418–1426 között hamisított¹⁴ alapítólevél szerint családi temetkezési helyként ő alapította és látta el birtokadományokkal a monostort.”¹⁵ E szerint Koriatovics a Munkács melletti Csernekhegyen alapított monostornak adományozta Bobovistye és Lauka községe-

¹¹ Bonkáló: *A rutének*, 1996, i. m., 109; Diós István (főszerk.) – Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon*. IX. kötet. Budapest: Szent István Társulat, 2004. 390; Kobály József: A kárpátaljai ruszinok. In Ábrahám Barna – Gereben Ferenc – Stekovic Rita (szerk.): *Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában*. Piliscsaba: Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, 2003. 356.

¹² S. Benedek: *A gens fidelissima*, 2003, i. m., 31.

¹³ Bonkáló: *A rutének*, 1996, i. m., 43, 51–53; S. Benedek András: Eszmék és téveszmék: a ruszin etnogenezis története. *Kisebbségkutatás*, 2000. 4. sz. 650; Uő: *A gens fidelissima*, 2003, i. m., 14; Lach, Milan: Joannicius Basilovits protoigumen, a Munkácsi Egyházmegye bazilita növendékeinek nevelője a 18–19. század fordulóján. In Véghseő Tamás (szerk.): *Bacsinszky András püspök. A Bacsinszky András püspök halálának 200. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*. Nyíregyháza: Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 2014. 119–120.

¹⁴ Az alapítólevél hitelességét először Batthyány Ignác gróf, erdélyi püspök kérdőjelezte meg az 1785-ben megjelent *Leges ecclesiasticae Hungariae* című munkájában. Vö. Perényi József: *A ruszinok történetének vázlatja 1800–1918*. Budapest. Kandidátusi értekezés, kézirat. 1954. 83–84; Arató Endre: *A magyarországi nemzetiségek nemzeti ideológiája*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1983. 54; S. Benedek: Eszmék és téveszmék, 2000, i. m., 651; Кашка, Марія: *Етнополітичний розвиток русинів-українців Закарпаття (середина XVIII ст. – 1867 р.)*. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Ужгород, 2008. 68–70. Később Hodinka Antal és az orosz Alekszej Petrov minden kétséget kizáróan bizonyították a dokumentum hamis voltát. Vö. Zsotkovics Kálmán: A magyarországi oroszok történetírásának történelme: második és befejező közlemény. *Századok*, 1890, 8. sz. 644–645; Bonkáló: *A rutének*, 1996, i. m., 52; Kobály: *A kárpátaljai ruszinok*, 2003, i. m., 348.

¹⁵ Véghseő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 13.

ket.¹⁶ A 19. század folyamán Basilovits János (1742–1821) és Anatolij Kralickij (1835–1894) munkácsi bazilita rendfőnökök írói munkássága nyomán a litván hercegből ruszin nemzeti hős vált. A két bazilita szerzetes olyan valószínűtlen hagyományt is terjesztett, miszerint Koriaticus negyvenezer fős kísérettel érkezett volna meg Magyarországra.¹⁷

A Munkács-központú ruszin egyházszervezet egy hosszabb – források hiányában máig sem tisztázott – folyamat eredményeként alakult ki. A csernekhegyi monostor alapítását a korszak jelentős kutatója, Hodinka Antal a 15. század második felére datálja.¹⁸ Első hiteles említése Mátyás királyhoz (1458–1490) fűződik, aki egy 1458-ban kiadott oklevélben nevezte ki Lukács presbitert a Szent Miklósról elnevezett monostor élére.¹⁹ A királyi oklevél Lukács korábbi joghatóságra való utalása, illetve a neki juttatott javadalom (Lauka és Boboviscse falvak) már arról tanúskodik, hogy nem csupán egy egyszerű plébánosi kinevezésről van szó. Hodinka szerint a „szakadár” presbiter akár egy átmeneti időszak felszentelt püspöke is lehetett, akinek személye iránt a budai kancellária még nem tanúsított túl nagy érdeklődést.²⁰ Lukács utóda egy János nevű szerzetes lett, akit II. Ulászló király (1490–1516) okleveleiben püspökként említett és ismert el.²¹

¹⁶ Pirigyi: *A magyarországi görög katolikusok*, 1990, i. m., 71; Brenzovics László: Szerzetesrendek Kárpátalján. In P. Panyakó Mária (szerk.): *„Hét kereszt alatt felkelek”*. *Kárpátaljai néprajzi és honismereti dolgozatok*. Budapest–Beregszász: Hatodik Síp Alapítvány–Új Mandátum Könyvkiadó, 1997. 77.

¹⁷ Zsatkovics Kálmán: Az egeri befolyás ellen vívott harc a munkácsi görög szertartású egyházmegye történelmében. *Századok*, 1884. 8–10. sz. 682; Zsatkovics: *A magyarországi oroszok*, 1890, i. m., 645–647; Hodinka: *A munkácsi görög-katolikus*, 1909, i. m., 90–175; Pirigyi: *A magyarországi görög katolikusok*, 1990, i. m., 71; S. Benedek: *A gens fidelissima*, 2003, i. m., 14; Véghseő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 13.

¹⁸ Hodinka: *A munkácsi görög-katolikus*, 1909, i. m., 175.

¹⁹ A forrást közli: Hodinka Antal: *A Munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára*. Ungvár: Unió Könyvnyomda, 1911. 1–2.

²⁰ Hodinka: *A munkácsi görög-katolikus*, 1909, i. m., 188–192, 197, 218. Vö. Véghseő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 14. Pirigyi István úgy véli, mivel az 1458-ban kibocsátott „oklevél szerint Lukács már évek óta birtokolja a [munkácsi] plébániát, ezért feltételezhető, hogy kinevezést külső körülmények indokolták”, lásd Pirigyi: *A magyarországi görög katolikusok*, 1990, i. m., 71.

²¹ Ilyen, Jánost munkácsi püspököknek nevező okleveleket a király 1491-ben, 1493-ban és 1498-ban is kiadott. Vö. Hodinka: *A Munkácsi gör. szert. püspökség*, 1911, i. m., 5–10; Véghseő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 14. E források alapján jutott Alekszej Petrov orosz történész arra a következtetésre, hogy János volt az első munkácsi püspök, Lukács pedig csak presbiter-igumenként igazgatta a munkácsi monostort. lásd Петров: *Древнейшие грамоты*, 1930, i. m., 146. E nézetet az

A 15. század végéig a magyar uralkodók nem törekedtek arra, hogy az egyre nagyobb számban Északkelet-Magyarországra települő ruszinság jól körülhatárolt egyházmegyével rendelkezzen. E mögött egyrészt azon vélekedésük húzódott meg, hogy a keleti szertartást követők „másodrangú” keresztények, másrészt attól tartottak, hogy egy kánonjogilag is megerősített egyházi szervezet előbb-utóbb a keletiek társadalmi súlyát is növelni fogja.²²

1498 és 1551 között a munkácsi püspökség történetét illetően nem maradt fenn írásos forrás.²³ Az ezen időszakra vonatkozó dokumentumok megsemmisülésében szerepet játszhatott az a tűzvész, amelynek következtében maga a monostor is elpusztult a 16. század elején. 1551-ben I. Ferdinánd király (1526–1564) László püspök részére kiadott oklevele elismerte a munkácsi püspök joghatóságát, s tartalmát tekintve is szinte megegyezik az Ulászló-féle 1498-ban kiállított dokumentummal. Lényeges különbség azonban a két forrás között, hogy a későbbi oklevélben a Habsburg uralkodó magát a munkácsi monostor főkegyuraként tüntette fel.²⁴ Hamarosan az Erdélyi Fejedelemség részéről is hasonló törekvéseket fogalmaznak meg. 1558-ban Izabella királyné ugyanis – a régi magyar királyok rendelkezésére hivatkozva – megtiltotta a Bereg vármegyei tiszttartónak, hogy adót szedjenek László püspök utódától, Hilariontól és a monostor szerzeteseitől. János Zsigmond fejedelem pedig engedélyezte, hogy a munkácsi főpásztor maga tegyen javaslatot utódja személyére.²⁵

A 16. század közepétől a munkácsi püspököknek szembesülniük kellett azzal, hogy joghatóságuk elismertetése immár nemcsak a királyi hatalom függvénye. A központi hatalom gyengülésével a helyi földesurak befolyása is megnövekedett. A ruszin ortodox püspökök tevékenységét leginkább a munkácsi uradalom tulajdonosai korlátozták. „Mindezt az tette lehetővé, hogy a munkácsi püspökség de jure

ukrán Athanasius Pekar is átvette: Pekar, Athanasius B.: *The History of the Church in Carpathian Rus'*. New York: Columbia University Press, 1992. 14.

²² Vö. Фенич, Володимир: *Греко-католицька церква в громадсько-політичному та культурному житті Закарпаття (1771–1867 рр.)*. Кандидатська дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук, рукопис. Ужгород, 1997. 25; Véghseő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 14–15.

²³ Hodinka: *A munkácsi görög-katholikus*, 1909, i. m., 221; Pirigy: *A magyarországi görög katolikusok*, 1990, i. m., 75.

²⁴ Véghseő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 15. Vö. Hodinka: *A Munkácsi gör. szert. püspökség*, 1911, i. m., 13.

²⁵ Pekar: *The History of the Church*, 1992, i. m., 16; Véghseő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 15.

nem létezett, kánoni felállítására nem került sor. A munkácsi kolostor előjárója, idővel püspöki rangban, az egyre nagyobb létszámú ortodox közösségek fölött szokásjog alapján gyakorolt joghatóságot, amit a földesúri hatalom által kiadott oltalomlevelével biztosított.²⁶ A korabeli források arról tanúskodnak, hogy a protestáns hitre tért helyi földesurak²⁷ és tiszttartóik egyre gyakrabban tettek kísérletet a munkácsi püspökök jogainak korlátozására, akik a világi uralkodóktól kértek segítséget.²⁸ A magyar királyok, később pedig a kassai főkapitányok több alkalommal bocsátottak ki ún. oltalomleveleket, amelyekben arra szólították fel a helyi földesurakat, hogy ne akadályozzák a munkácsi főpásztort és szerzeteseit tisztségük gyakorlásában. A gyakorlatban azonban a világi hatalom nem tudott gátat szabni az effajta túlkapásoknak, s a korábban tapasztalt visszaélések a következő évtizedekben is megisméltódtak a munkácsi monostor püspökeivel és szerzeteseivel szemben.²⁹

A pravoszláv ruszinok református vallásra való tömeges áttérése szilárd háttérrel teremthetett volna az Erdélyi Fejedelemség számára. Az 1606-ban megkötött bécsi béke tovább erősítette a kálvinisták pozícióit, hiszen a fejedelemség tulajdonához tartozónak ismerte el a munkácsi várat és a keleti szertartású püspökség területének jelentős hányadát. Az erdélyi fejedelmek inentől kezdve fenntartották maguknak a munkácsi püspök kinevezésének jogát.³⁰ Ezzel párhuzamosan hangsúlyosabban jelentkeztek azok a szándékok is, amelyek célul tűzték ki a keleti szertartású keresztények református hitelvek felé való közelítését. A kálvinista alternatíva elfogadása viszont azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy döntően fogja megváltoztatni a pravoszláv vallású ruszin közösség egyházfegyelmét és liturgikus hagyományait, illetve visszavetheti kialakulófélben lévő identitásuk további fejlődését.³¹

²⁶ Véghseő Tamás: Unió, integráció, modernizáció. A Rómával való egység háttere a munkácsi püspökségben (17. század közepe). *Athanasiana*, 2010. 32. sz. 14.

²⁷ A munkácsi uradalom 1573-tól magánkézre került. A birtokosok között olyan családok szerepelnek, mint a Mágocsy, az Eszterházy vagy a Rákóczi. Lásd Pirigy: *A magyarországi görög katolikusok*, 1990, i. m., 81.

²⁸ Hodinka: *A munkácsi görög-katolikus*, 1909, i. m., 225; Pirigy: *A magyarországi görög katolikusok*, 1990, i. m., 81.

²⁹ Véghseő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 16.

³⁰ Pirigy: *A magyarországi görög katolikusok*, 1990, i. m., 81.

³¹ Véghseő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 18.

A katolikus egyház befolyásának kezdetei

A 17. század elejétől a ruszinok lakta északkelet-magyarországi régió területén egyre jelentősebb pozíciókra kezdett szert tenni egy másik alternatíva, a katolikus egyház, amely maga mellett tudhatta a Habsburg udvar támogatását. A tridenti zsinaton (1545–1563) jóváhagyott reformprogram a katolikus egyház megújulását hozta, melynek magyarországi hatása Pázmány Péter esztergomi érseksége (1616–1637) idején teljesebben ki. A téma kiváló ismerője, Véghseő Tamás így foglalta össze a katolikus megújulás hazai jelentőségét: „A tanbeli kérdések tisztázása (szentségek, megigazulás, szent hagyomány, hitvallás), az egyházfegyelem megszilárdítása, az új püspök-eszmény körülírása, a papképzés reformja (szemináriumok alapítása), az igehirdetés megújítása és a lelkipásztori szemlélet térhódítása egy olyan reformprogram elemei voltak, melyek a kortársak számára azt bizonyították, hogy az éppen aktuális és elkeserítő arányok ellenére a katolicizmusnak van jövője Magyarországon.”³²

A rekatolizáció fokozatos térnyerését jelezte, hogy jelentős földesúri családok tértek vissza a katolikus egyházba. Ezek közé tartozott az a Homonnai Drugeth György (1583–1620) is, akinek zempléni és ungi birtokain nagy számban éltek ortodox vallású ruszinok. Drugeth gróf felmenői a 16. században buzgón támogatták a reformáció ügyét, ő maga viszont 1601 körül rekatolizált, s innentől kezdve a katolikus megújulás eszméinek terjesztése mellett szállt síkra. E célból menedéket adott az Erdélyből elűzött jezsuitáknak, akiknek fontos szerepet szánt a hitterjesztésben. 1608-ban Homonnán jezsuita missziós központot, 1615-ben kollégiumot alapított.³³ Drugeth rekatolizációt támogató törekvéseinek kedvezett, hogy a közeli Kassán alakult ki az ellenreformáció legerősebb térségi központja.³⁴

³² Véghseő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 18–19.

³³ Hermann Egyed: *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*. München: Aurora, 1973. 271–272; Pekar: *The History of the Church*, 1992, i. m., 19; Piri-gyi: *A magyarországi görög katolikusok*, 1990, i. m., 95–96; Véghseő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 19–20.

³⁴ Kónya Péter ezzel kapcsolatban kiemeli, hogy „[a] rekatolizáció központja Felső-Magyarországon az 1606-ban alapított kassai jezsuita kollégium volt, amely a következő években alapította a nemesi konviktust, megszerezve a kassai főkapitányok házáat, és 1655-ben új egyetemet (akadémiát) hozott létre, amely néhány év múlva saját könyvnyomdával rendelkezett. [...] Mind a kassai, mind a homonnai jezsuiták intenzív missziós tevékenységet folytattak.” Kónya Péter: *Felső-Magyarország és lakossága*

A 17. század elején a keleti szertartású ruszinság két jelentős, a felekezetszerveződés (konfesszionalizáció) folyamatán átesett modern egyház, illetve felekezet szomszédságában találta magát. A református és a katolikus vallási közösségek a keleti szertartásúakhoz viszonyítva meg voltak győződve műveltségbeli és társadalmi felsőbbrendűségükről, illetve „kötelességüknek tartották a hitvallásuk (konfessziójuk) elfogadásának lehetőségét más felekezetbelieknek is »felajánlani«. Mivel ez a »felajánlás« (térítés) nem csak a két nagy felekezet képviselői között zajlott le, hanem a keleti szertartású közösség tagjai felé is irányult, a [...] »szomszédság« szükségyszerűen »szorítással« változott.³⁵ Emellett az ortodox közösségek helyzetét az is rontotta, hogy nem tudták alkalmazni azt a konfesszionalizációs modellt, amely a modern egyházzá válás folyamata elengedhetetlen feltételének bizonyult. A Munkács-központú keleti szertartású közösségek rendezetlen jogi helyzete és állapota³⁶ nem tette lehetővé az önerőből történő megújulást. Ezért a modernizáció csak külső segítséggel mehetett végbe. Az északkelet-magyarországi ruszinok szempontjából azok a minták lényegesek, amelyek követése a modern felekezetté válás lehetőségével kecsegtetett. Egy olyan működőképes alternatívát kellett tehát találni, mely egyszerre hordozta volna magában a modernizációt, a társadalmi elfogadást, illetve az egyházszervezet megteremtésének alapjait.³⁷

A felsorolt kritériumoknak megfelelő minta már létezett az északkelet-magyarországi határvidék szomszédságában. A lengyel–litván államszervezet, a Rzeczpospolita területén nagy számban éltek ortodox vallású, ruszinoknak/ruténeknek nevezett népesség, akik saját metropolióiával (kijevi érsekség) is rendelkeztek. Ezen érsekség egyik püspöksége, a Przemysli Egyházmegye volt, amely intenzív kapcsó-

a reformáció és rekatolizáció folyamatában. Történeti Tanulmányok XX. Debrecen: Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, 2012. 36.

³⁵ Végheő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 21.

³⁶ A ruszin görög katolikusok szempontjából súlyos hátrányt jelentett, hogy a munkácsi püspökség kánoni felállítására csak jóval később, 1771-ben került sor. A keleti szertartású ruszinok nem rendelkeztek vagyonos elitréteggel, fejlett egyházszervezettel, nyomdával, iskolákkal, papnevelő intézményekkel stb. Mivel nem tudtak kiépíteni fejlett oktatási rendszert, ezért esetükben hiányzott a modern felekezetiiség megteremtéséhez elengedhetetlen szellemi és kulturális háttér. Vö. Végheő: *Unió, integráció, modernizáció*, 2010, i. m., 14; Uő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 22.

³⁷ Vö. Végheő Tamás: „... meliorem vivendi ordinem introducere”. Egy görög katolikus püspök sajátos feladatai és lehetőségei: hat ismeretlen De Camillis-levél tanulmányai. *Athanasiana*, 2009. 30. sz. 85.; Uő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 22–23.

latokat tartott fenn a munkácsi monostorral, ugyancsak saját jogainak elismeréséért és egyházszervezete kulturális és anyagi téren való megerősítéséért küzdött a latin szertartású katolikus államban. A Rzeczpospolita területén élő ruszinok egyházi válsága és a latin rítusú katolikusok beolvasztó szándékai ellen a megoldást a Szentszékkal kötött unióban látták. Ennek révén – az ősi hagyományok és egyházi struktúrák megőrzése mellett – hajlandónak mutatkoztak elismerni a pápa joghatóságát. A római főpásztor cserébe visszafogadta az ortodox ruszinokat a katolikus egyház közösségébe.³⁸

A lengyel–litván állam területén megvalósult unió feltételeit az ortodox püspökök breszti zsinata (1596. október) ratifikálta. A római pápa főségének elismeréséért és katolikus hitvallás letételéért cserében megőrizhették liturgikus szokásaikat. Ünnepeiket a Julianus-naptár szerint tarthatták meg. Biztosították számukra az anyanyelvi oktatást. Dogmatikailag két változást kellett elfogadniuk: a Filioque kifejezés beiktatását a hitvallás szövegébe és a tisztítótűz tanát elfogadását. A leglényegesebb kiváltságok között szerepelt, hogy a kijevi metropolita (érsek) megerősítheti a megválasztott püspököket. A metropolitát a püspökök választhatják meg, de személyét a pápának is jóvá kell hagyania. Pápai felszólításra helyet kellett biztosítani az egyesült püspököknek a szenátusban, az unitus papságnak pedig ugyanazokat a jogokat kellett garantálni, mint a latin szertartású klérus tagjainak.³⁹

A görög katolikus egyház és papság jogainak elismertetése azonban vontatottan haladt a lengyel–litván államban. Helyzetük csak a 18. század elejére konszolidálódott. Ennek egyik oka az volt, hogy a kozákság nem fogadta el a Rómával való egységet, s inkább a párhuzamosan tovább élő pravoszláv egyházi struktúrákat támogatta.⁴⁰ Másrészt fon-

³⁸ D. Molnár István: *Vallási kisebbség és kisebbségi vallás. Görögkatolikusok a régi és a mai Lengyelországban*. Budapest: Balassi Kiadó, 1995. 14–21; Janka: *Az ezeréves egri egyházmegye*, 2004. i. m., 147–148; Véghseő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011. i. m., 23.

³⁹ A breszti unió létrejöttéről és jelentőségéről lásd Pekar: *The History of the Church*, 1992. i. m., 19; D. Molnár: *Vallási kisebbség*, 1995. i. m., 11–43; Senyk, Sophia: *The Background of the Union of Brest. Analecta OSBM*, 1996. Vol. 1–4. 103–144; Turij, Oleh: A kijevi egyház önazonosságának alakulása a breszti unió után. In Véghseő Tamás (szerk.): *Rómából Hungáriába. A De Camillis János József munkácsi püspök halálának 300. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*. Nyiregyháza: Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 2008. 35–41; Véghseő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011. i. m., 24–28.

⁴⁰ A kozákság megnyerése érdekében a szejm 1632-ben elismerte a lengyelországi ortodox egyház létezését és jogait („békéltető cikkelyek”). Vö. D. Molnár: *Vallási kisebbség*, 1995. i. m., 22; Turij: *A kijevi egyház*, 2008. i. m., 39.

tos kiemelni, hogy a trienti modell révén létrejött breszti unió ideológiai hátterét IV. Piusz pápa (1560–1565) 1564-ben kiadott *Romanus Pontifex* kezdetű bullája adta. Az itt megfogalmazott álláspont a keleti rítust és egyházat – a latin rítushoz képest – másodrangúaknak tartotta. Ugyanakkor ki kell emelnünk, hogy a trienti reformprogram alkalmazása a Rzeczpospolita keleti szertartású közösségei számára kiutat jelentett az egyházi, oktatási és kulturális téren elmélyülő válságából.⁴¹

Az Északkelet-Magyarországra betelepült ortodox hitű ruszinok számára a Kárpátok túloldalán alkalmazott unió gyakorlat olyan példaként szolgált,⁴² amelynek jövőbeni sikeres alkalmazásával megőrizhetik saját hagyományukat és rítusukat, s emellett a modern egyházzá válás útjára léphetnek. Ennek révén pedig integrálódhatnak abba a társadalomba, amely azelőtt a keletiekre mint idegenekre és „szakadárookra” tekintett.⁴³

Az ungvári unió

A már említett Homonnai Drugeth György földesúri hatalmát felhasználva szerette volna sikerre vinni az unió ügyét a ruszinok lakta zempléni és ungi birtokain. A lengyelországi földekkel is rendelkező gróf tervéhez Athanasius Krupeckij przemysli görög katolikus püspök segítségét is igénybe vette. Krupeckij 1613 őszére több mint 50 ruszin ortodox papot tudott az egyházi kiváltságokat és mentességeket hirdető unió mozgalom oldalára állítani. A gróf fellelkesülve a püspök sikerein, elhatározta, hogy 1614 pünkösdjén az újjáépített krasznibródi monostor templomában hirdetteti ki az uniót. Tisztában volt vele, hogy a helyszínen megtartott pünkösdi búcsúra minden évben nagyszámú zarándok látogat el. A pünkösöd előtti estén mintegy 13 ezer zarándok jelent meg. Mivel a templom még nem volt kellőképpen feldíszítve a

⁴¹ Véghseő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 26.

⁴² Hodinka szerint a breszti unió „adta meg a hazai rutének szabadsághoz jutni vágyó püspökeinek is az eszmét, hogy unióra törekedjenek”. Emellett a történész megjegyzi, hogy a magyarországi ruszinok unióját inkább a nehéz szociális és gazdasági helyzetükből való kilábalás, a földesúri alávetettségtől való megszabadulás, mint a vallási okok motiválták. Hodinka: *A munkácsi görög-katolikus*, 1909, i. m., 258, 269; Pirigy: *A magyarországi görög katolikusok*, 1990, i. m., 95–96. Az ukrán irányzatot képviselő Athanasius Pekar szerint a magyarok a ruszinok magyarosításának eszközeként tekintettek az unióra. Lásd Pekar: *The History of the Church*, 1992, i. m., 33.

⁴³ S. Benedek: *A gens fidelissima*, 2003, i. m., 32; Véghseő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 28–29.

másnapi ünnepségre, Krupeckij püspök arra szólította fel a csodatévő Istenszülő-ikon előtt imádkozókat, hogy hagyják el az épületet. Ezután az ajtókat is bezárták a hívek előtt. Ekkor az unió ellenségeinek ajkán az a rémhír kapott szárnyra, hogy a templomból való kiterelés az unió miatt történt, s ez csak a kezdete azoknak a hátrányos következményeknek, amelyek a ruszin híveket érinteni fogják. Rövid idő alatt elégedetlenség lett úrrá a tömegben. Krupeckij püspök csak a gróf katonái segítségével tudott kimenekülni.⁴⁴

Az elvetélt krasznibródi kísérlet több dologra is rávilágított. Egyrészt arra, hogy az uniót csak akkor lehet sikeresen megvalósítani, ha azt a munkácsi ortodox püspök is támogatja. Viszont e feltétel ebben az esetben nem állt fenn, hiszen a Vitéz Mihály havasalföldi fejedelem és erdélyi fejedelem (1599–1600) emberének tartott „oláh” származású Szergej munkácsi püspök (1600–1619) ellenezte a Rómával való egyesülést. A források pedig hallgatnak arról, hogy Drugeth gróf egyáltalán kapcsolatba lépett-e Szergejjel. Másrészt, az is bebizonyosodott, hogy nem helyeztek elég hangsúlyt a hívek kellő fokú felvilágosítására.⁴⁵

A krasznibródi kudarcot követően Homonnai Drugeth Györgynek a Bethlen Gábor erdélyi fejedelemmel (1613–1629) való összetűzése és az 1620-ban bekövetkezett halála miatt nem maradt ideje az unió mozgalom újjáélesztésére. Sőt, az 1621. évi nikolsburgi béke értelmében II. Ferdinánd Bethlen fejedelemnek adományozta Szabolcs, Szatmár, Ugocsa, Bereg, Zemplén, Borsod és Abaúj vármegyéket, Tokaj, Ecsed és Munkács váraival. E területet jelentős számban lakták ruszinok. A munkácsi vár megszerzésével pedig az erdélyi fejedelem egyben a csernekhegyi monostorban székelő ortodox püspök kegyurává vált.⁴⁶ Habár a protestáns fejedelem felismerte, hogy a keleti szertartásúak egyháza reformokra és megújulásra szorul, e törekvésekhez azonban nem adott hathatós támogatást az általa kinevezett munkácsi és máramarosi püspöknek, Gregori Jánosnak (1627–1633).⁴⁷ A kato-

⁴⁴ Vö. Pirigyí: *A magyarországi görög katolikusok*, 1990, i. m., 96–97; Pekar: *The History of the Church*, 1992, i. m., 19–21; D. Molnár: *Vallási kisebbség*, 1995, i. m., 20–21; Véghseő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 30–32.

⁴⁵ Véghseő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 30–32.

⁴⁶ Pekar: *The History of the Church*, 1992, i. m., 37; Véghseő: *Unió, integráció, modernizáció*, 2010, i. m., 17; Uő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 35.

⁴⁷ Vö. Pekar: *The History of the Church*, 1992, i. m., 22; Véghseő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 35–38. Bethlen fejedelem Gregori püspök kinevezéséről és jogainak elismeréséről szóló dokumentumát (1627. január 2.) közli Hodinka: *A Munkácsi gör. szert. püspökség*, 1911, i. m., 57–60. Három évvel később (1630. május 28.) Alaghy Menyhért kassai főkapitány bocsátott ki oltalomlevelet Gregori részé-

likus egyház által kínált megoldási lehetőségeket – az egyébként lengyelországi görög katolikusokkal érintkezésben álló – Gregori püspök nem vehette igénybe, hiszen Bethlen halála után a szintén protestáns I. Rákóczi György erdélyi fejedelem (1630–1648) lett Munkács ura.⁴⁸ Gregori püspök halálát követően pedig az erdélyi fejedelem kisajátította magának a munkácsi monostor jövedelmét, amely még szorosabbá tette a görög katolikus közösség függését a protestáns erdélyi uralkodótól.⁴⁹ Gregori saját utódjaként egy olyan személyt jelölt ki, aki a Rómához való közeledést belső meggyőződésből vallotta.⁵⁰ A valószínűleg lengyelországi származású Taraszovics Bazil I. Rákóczi György is elfogadta a keletiek püspökének (1633).⁵¹

Taraszovics titkos tárgyalásokat folytatott Krupeckij przemyśli püspökkel, aki továbbra is figyelemmel kísérte a magyarországi unió kérdését.⁵² Nagy horderejű változást jelentett, hogy Lippay György egri püspök (1637–1642), aki az északkeleti régió katolikusai felett gyakorolt joghatóságot, felismerte a keletiek uniójában rejlő lehetőségeket, s felvette a kapcsolatot a munkácsi püspökkel.⁵³ A később esztergomi érsekké kinevezett Lippayval a római katolikus egyház prominens képviselője karolta fel a ruszin ortodoxok Rómával való egyesülési szándékait. Lippay ismerte a munkácsi püspökségre jellemző rendezetlen állapotokat,⁵⁴ s bízott abban, hogy az unió megkötésével véghezvihető a keletiek társadalmi integrációja, valamint kulturális szintjük felemelése. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy Lippay tridentinus felfogásából adódóan úgy vélekedett, hogy a keleti egyház alacsonyabb

---

re, amelyben védelmébe vette a Sáros, Zemplén, Ung, Bereg és Szabolcs vármegyék területén élő görög katolikusokat. Lásd Hodinka: *A Munkácsi gör. szert. püspökség*, 1911, i. m., 60–62.

⁴⁸ Véghseő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 38.

⁴⁹ Pekar: *The History of the Church*, 1992, i. m., 23, 37; Janka: *Az ezeréves egri egyházmegye*, 2004, i. m., 147.

⁵⁰ Pekar: *The History of the Church*, 1992, i. m., 23.

⁵¹ Hodinka: *A Munkácsi gör. szert. püspökség*, 1911, i. m., 62–63; Pekar: *The History of the Church*, 1992, i. m., 23.

⁵² Véghseő: *Unió, integráció, modernizáció*, 2010, i. m., 18.

⁵³ Петров: *Древнейшие грамоты*, 1930, i. m., 159; Pirigy: *A magyarországi görög katolikusok*, 1990, i. m., 97–98; Pekar: *The History of the Church*, 1992, i. m., 23; Véghseő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 40–41.

⁵⁴ Ezek közé sorolható: a munkácsi püspök függése a protestáns erdélyi fejedelmektől, a papképzés hiánya, a klérus és a hívek analfabetizmusa és szegénysége stb. Lippay görög katolikusokról szóló helyzetértékelését illetően lásd Tusor Péter: Lippay György egri püspök (1637–1642) jelentése Felső-Magyarország vallási helyzetéről (Archivio Santacroce). *Levélártári Közlemények*, 2002. 1–2. sz. 199–241.

rendű, mint a latin, ennek ellenére támogatta a keletiek rítusának megtartását. Az egri püspök az ortodox közösség megnyerésével saját súlyát is növelni kívánta, hiszen a térségben komoly felekezeti versengés folyt a katolicizmus és a protestantizmus között. Politikai téren e vetélkedés a Habsburgok és az erdélyi fejedelmek küzdelmeként csapódott le.⁵⁵ Ugyanakkor érdemes kiemelni, hogy a magyarországi görög katolikus egyház létrehozásában – ahogy a ruszin közösség esetében is történt – Rómát nem találjuk az uniót kezdeményezők körében. A 17. században a Szentszék nem rendelkezett részletes akciótervvel a magyarországi ortodox közösségek egyesülését illetően,⁵⁶ sőt rendszerint „fáziskéséssel reagál az eseményekre”.⁵⁷ (A katolikus egyház missziós tevékenységét ebben a korban az ún. a Hitterjesztési Kongregáció⁵⁸ koordinálta.⁵⁹)

A források tanúsága szerint 1639 elején indultak meg az uniós tárgyalások Lippay és Taraszovics között. A munkácsi püspök az egri egyházmegye székhelyeként szolgáló Jászón is felkereste Lippayt, valamint Czeglédy Albert vikáriust. Habár a kapcsolatfelvételt és az unió előkészítését a felek megpróbálták titokban tartani I. Rákóczi György fejedelem és Ballingh János munkácsi várkapitány előtt, e szándék azonban nem járt sikerrel. Nem sokkal azelőtt, hogy a püspök elindult volna Jászóra, hogy ott letegye a katolikus hitvallást, Balling letartóztatta az éppen miséző Taraszovics püspököt (1640. december 13.). A várkapitány Taraszovicsot koholt vádak alapján – a püspök állítólagos gazdasági visszaéléseire hivatkozva⁶⁰ – nyolc-kilenc hónapig tartotta fogságban.⁶¹ Majd egy újabb esetleges fogságba vetéstől tartva a

⁵⁵ Véghseő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 41–45.

⁵⁶ Szabó Péter: A keleti közösségek katolikus egyházba tagozásának ekkleziológiai elvei és jogi struktúrái az uniók korában (1517. század). In Véghseő (szerk.): Rómából Hungáriába, 2008, i. m. 26.

⁵⁷ Véghseő: Unió, integráció, modernizáció, 2010, i. m., 10–11.

⁵⁸ A Hitterjesztési Kongregációt (Sacra Congregatio de Propaganda Fide) XV. Gergely pápa (1621–1623) alapította 1622. június 22-én. A szentszéki hivatal a katolikus hit európai és Európán kívüli terjesztésének és a missziós mozgalom világi hatalomtól való függetlenítésének szándéka hívta életre. Maklár Ákos: Az apostoli vikariátus intézménye a 17. században. In Véghseő (szerk.): Rómából Hungáriába, 2008, i. m. 152–153.

⁵⁹ Véghseő: Unió, integráció, modernizáció, 2010, i. m., 10–11.

⁶⁰ Balling 1640 novemberében azt jelentette urának, I. Rákóczi Györgynek, hogy Taraszovics a munkácsi monostor jövedelmét Lengyelországba menekíti. Lásd Hodinka: *A Munkácsi gör. szert. püspökség*, 1911, i. m., 74–76.

⁶¹ Taraszovics püspök személyének felértékelődését jelzi, hogy kiszabadításáért III. Ferdinánd király (1637–1657) és Róma is közbenjárt. Vö. Szilágyi Sándor: I. Rákóczi

munkácsi püspök 1641 decemberében elhagyta a monostort, s Bécsnek vette az irányt.⁶²

1642 májusában Taraszovics a birodalmi fővárosban tette le a katolikus hitvallást Gasparre Mathei címzetes athéni érsek, bécsi nuncius (1639–1643) és a császári család jelenlétében. A szertartás keretében Taraszovics ígéretet tett arra, hogy elfogadja a pápa főségét, és soha nem tér vissza a „szakadárságba”. A munkácsi püspök miután elhagyta Bécset, egy ideig Jászón tartózkodott, ahol később megkapta VIII. Orbán pápától (1623–1644) a keletiek számára kiadott hitvallás követelményeit. Itt Taraszovics aláírásával bizonyította, hogy elfogadja a firenzei és trienti zsinat határozatait.⁶³

Taraszovics katolizálását az udvar úgy értelmezte, hogy ezzel az uralkodó a munkácsi monostor főkegyurává vált. III. Ferdinánd (1637–1657) ezért azt követelte I. Rákóczi Györgytől, hogy engedje vissza a püspököt a monostorba.⁶⁴ A fejedelem azonban nem engedett, így Taraszovics Kállóban telepedett le, ahol a király biztosította megélhetését.⁶⁵ Az erdélyi fejedelem 1643-ban a munkácsi püspöki széket megüresedettnek nyilvánította, s a helyi ortodox közösség vezetésével egy unióellenes papot bízott meg, aki a helyi református prédikátorok és a munkácsi várparancsnok ellenőrzésével tevékenykedhetett.⁶⁶

Ebben az időszakban felértékelődött a szomszédos katolikus uradalom szerepe. Homonnai Drugeth János országbíró ungi és zempléni birtokain teret engedett és támogatta az uniós mozgalmat, amelyet az

---

György fejedelemsége történetéhez. Taraszovics Bazil vladika fogsága. *Történelmi Tár*, 1884. 7. kötet. 673–681; Zsatkovics: Az egri befolyás, 1884, i. m., 685; Pirigy: *A magyarországi görög katolikusok*, 1990, i. m., 98.; Udvari István: *Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok*. 2. kiadás. Nyíregyháza: Bessenyei György Tanárképző Főiskola, 1994. 175.

⁶²Pirigy: *A magyarországi görög katolikusok*, 1990, i. m., 97–98; Véghseő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 48–50.

⁶³Ezek közül a Filioque szó beiktatása a hitvallás szövegébe, a tisztítóűz tanának, a kovásztalan kenyér használatának és a pápai főség elfogadása a firenzei, míg az eucharisztia áldozati jellege, az áteredő bűn, a megigazulás, a szent hagyomány, a bűcsúkról szóló tanítás, a szentségek hetes száma és a házasság szabályozása a trienti zsinat tanaihoz tartozott. Véghseő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 50–51.

⁶⁴A király egy ilyen tartalmú levelét közli Hodinka: *A Munkácsi gör. szert. püspökség*, 1911, i. m., 133–134.

⁶⁵Hodinka: *A Munkácsi gör. szert. püspökség*, 1911, i. m., 143–144; Pekar: *The History of the Church*, 1992, i. m., 24; Pirigy: *A magyarországi görög katolikusok*, 1990, i. m., 98; Véghseő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 51–52.

⁶⁶Pekar: *The History of the Church*, 1992, i. m., 24; Véghseő: Unió, integráció, modernizáció, 2010, i. m., 20; Uő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 52.

is segített, hogy 1642-ben Lippay György került az esztergomi érseki székhelybe. Ugyanekkor a megüresedett egri püspökség élére a kiemelkedő tehetségű Jakusich György (1642–1647) került, aki Drugeth gróf feleségének, Jakusich Annának volt a testvére.⁶⁷ Jakusich egri püspökként korán bekapcsolódott az uniós mozgalomba. Röviddel püspöki kinevezése után részt vett I. Rákóczi György erdélyi fejedelem fiának esküvőjén, ahol a király óhaját tolmácsolva azt kérte a fejedelemtől, hogy ismerje el az uralkodó főkegyúri jogait a munkácsi püspök felett, s engedje vissza székébe Taraszovics Bazilt. Diplomáciai küldetése azonban nem járt eredménnyel.⁶⁸

Időközben a Drugeth család is komoly erőket mozgósított az unió ügyének előmozdítása érdekében. Jakusich Anna Ungváron telepített le két bazilita szerzetest, akik a későbbiek során fontos szerepet játszottak a Rómával való egyesülés sikerre vitelében. Parthén Péter a munkácsi kolostorban Taraszovics híve volt. Ezért, amikor püspöke távozni kényszerült onnan, Ungváron nyert menedéket. A bazilita atya már katolikusként érkezett meg Ung-parti lakóhelyére. A források szerint hiányos műveltségű, viszont jámbor természete miatt nagy népszerűségnek örvendett a hívek körében. Parthén mellett Kossovics Gábor szerzetes végzett uniós tevékenységet a Drugeth-uradalom ruszin falvaiban. Kossovics – Parthénnal ellentétben – alapos teológiai ismereteket sajátított el.⁶⁹

Az uniós mozgalom 1645 végén új lendületet vett. Homonnai Drugeth János halálát követően Jakusich püspök Ungvárra látogatott, ahol huzamosabb ideig élvezte nővére vendégszeretetét. A városban megismerkedett Parthén és Kossovics atyákkal, illetve betekintést nyerhetett az általuk végzett munka eredményeibe. Ugyanebben az időszakban kötötték meg a linzi békét (1645. december 16.), amely megerősítette II. Rákóczi György erdélyi fejedelem (1648–1660) pozícióit, s lehetővé tette a szabad vallásgyakorlást a jobbágyok számára is. Ez újabb távlatokat nyitott a protestantizmus terjesztése előtt. Ezért az egri püs-

⁶⁷ Pirigyi: *A magyarországi görög katolikusok*, 1990, i. m., 98; Véghseő: *Unió, integráció, modernizáció*, 2010, i. m., 19; Uő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 53–54.

⁶⁸ Hodinka: *A Munkácsi gör. szert. püspökség*, 1911, i. m., 139–142; Pekar: *The History of the Church*, 1992, i. m., 24; Véghseő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 52.

⁶⁹ Pekar: *The History of the Church*, 1992, i. m., 25; Pirigyi: *A magyarországi görög katolikusok*, 1990, i. m., 98; Véghseő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 55–56. Parthén életrajzával kapcsolatban vö. Pirigyi István: *Parthén Péter püspök emlékezete*. Szakoly: Szakoly Polgármesteri Hivatal, 1996.

pök a keleti közösség uniójával kívánta erősíteni a katolicizmus észak-kelet-magyarországi helyzetét.⁷⁰

1646. április 24-én, Szent György ünnepén Jakusich egri püspök meghívólevelére, Parthén és Kossovics atyák vezetésével 63 keleti szertartású pap⁷¹ jelent meg a Drugeth-uradalomhoz tartozó ungvári vártemplomban. Itt ünnepélyes hitvallást tettek a Rómához való csatlakozás mellett, egyben főpásztoruknak ismerték el X. Ince pápát (1644–1655). A csatlakozás és a katolikus tanrendszer elfogadása mellett a jelen lévő ortodox papság három lényeges feltételt szabott: 1. A görög egyházi rítus megtartása, mely önazonosságuk fennmaradása miatt volt kulcskérdés. 2. A püspököt a papság szinódusa választja, akit az Apostoli Szentszék megerősít pozíciójában. (Ebben a kitételben egyházkormányzati autonómiájuk biztosítását látták.) 3. Az unitus papokat megilletik mindazok az egyházi kiváltságok és mentességek, amelyekkel a latin szertartású társaik rendelkeznek. (E feltétel teljesülése a társadalmi egyenjogúság megvalósulását vetítette előre.)⁷²

Összességében az esemény visszafogott keretek között zajlott, a hitvallás letételére szóban került sor. Az ungvári unióról egy 1652. január közepén írt dokumentumból szerezhetünk tudomást. Ebben hat unitus főesperes kérte a pápától a klérus által püspökké választott Parthén Péter megerősítését.⁷³ A Rómával való egyesülés kinyilvánításával elkezdődött a magyarországi ruszin görög katolikus egyház kiépítése.⁷⁴

⁷⁰ Végheő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 56.

⁷¹ Ez a szám a munkácsi egyházmegye papságának mintegy 10 százalékát tette ki. Janka: Az ezeréves egri egyházmegye, 2004, i. m., 150.

⁷² Hermann: *A katolikus egyház*, 1973, i. m., 272; Pekar: *The History of the Church*, 1992, i. m., 25; Pirigy: *A magyarországi görög katolikusok*, 1990, i. m., 98–99; Janka György: A munkácsi egyházmegye felállítása. *Athanasiana*, 1997. 4. sz. 58; Baán István: A munkácsi püspöki szék betöltése 1650 és 1690 között. In Végheő Tamás (ed.): *Symbolae. Ways of Greek Catholic Heritage Research. Papers of the Conference held on the 100th anniversary of the Death of Nikolaus Nilles*. Nyíregyháza: Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 2010. 161; Végheő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 57–58. Janka György szerint az ungvári unió esetében „papi gyűlésről beszélhetünk, hiszen az egységre lépő hatvanhárom pap között nem volt püspök”. Lásd Janka György: De Camillis püspök zsinatai. In Végheő (szerk.): *Rómából Hungáriába*, 2008, i. m. 177.

⁷³ Zsatkovics: *Az egri befolyás*, 1884, i. m., 688–689; Pekar: *The History of the Church*, 1992, i. m., 38; Фенич: *Греко-католицька церква*, 1997, i. m., 25; Baán: *A munkácsi püspöki szék*, 2010, i. m., 161–162; Végheő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 57. Az ungvári unióról szóló első hiteles dokumentumot közli: Hodinka: *A Munkácsi gör. szert. püspökség*, 1911, i. m., 163–165.

⁷⁴ Az ungvári unió előzményeit és történetét illetően lásd Hodinka: *A munkácsi görög-katolikus*, 1909, i. m., 252–320; Papp György: *Az ungvári unió időpontja*.

Az unió jövőjét illetően lényeges kérdésnek mutatkozott, hogy vajon követik-e az Ung és Zemplén megyei egyesült klérus példáját az északkeleti régió többi részén (Bereg, Ugocsa, Máramaros, Szatmár stb.) élő keleti szertartású batykók. Ugyanilyen fontosságúnak bizonyult az is, hogy sikerül-e elfogadtatni Munkács kegyurával az uniós mozgalom létjogosultságát.

Az unió sikerének esélyét növelte, hogy mind Jakusich egri püspök, mind pedig Lippay esztergomi érsek jogbiztosító dokumentumokat állítottak ki, amelyekben elkötelezték magukat a keleti közösség Rómával való egyesülése mellett.⁷⁵ A 1648 szeptemberében megtartott nagyszombati nemzeti zsinaton, amely hivatalosan is tudomásul vette a görög katolikus egyház megalakulását, már a Parthén és Kossovics vezette unitus papság is részt vett. A zsinat védelmébe vette az egyesült klérust, felmentve őket a földesúri kötelezettségek alól.⁷⁶ Nem véletlen, hogy ezután egyre több ortodox batykó csatlakozott az unióhoz. Lippay esztergomi érsek egyik jelentése szerint 600-650 ortodox pap közül 1650-ben 100, 1652-ben 200, 1654-ben 400 lépett unióra Rómával.⁷⁷

Lényeges momentum, hogy az ungvári unió megkötésének idején újra Taraszovics Bazil állt a munkácsi monostor élén, aki visszatért az ortodox hit követésére.⁷⁸ Valószínűleg ezt taktikai megfontolásból tette, mivel így lehetősége nyílt eltávolítani az ott működő unióellenes és kálvinista szellemiségű papot a keleti közösség éléről, s ezáltal módja nyílt rá, hogy utódját kiválassza. Nem sokkal halála előtt Taraszovics Parthén Pétert jelölte ki utódjaként (1651 nyara).⁷⁹ A püspökválasztásra érkezett papság – követve az elhunyt akaratát – 370:30 arányban szavazott bizalmat Parthénnek a munkácsi uradalom kormányzójának (Lórántffy Zsuzsanna) unióellenes jelöltjével (Zéjkán János) szem-

---

Miskolc: Ludvig István Könyvnyomdája, 1941; Lacko, Michael: *Unio Užhorodiensis Ruthenorum Carpathicorum cum Ecclesia Catholica*. Roma: Pontificium Institutum Orientalium Studiorum, 1965; Véghseő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 53–61.

⁷⁵ Jakusich és Lippay ezirányú rendelkezéseit lásd Hodinka: *A Munkácsi gör. szert. püspökség*, 1911, i. m., 153–155.

⁷⁶ Pekar: *The History of the Church*, 1992, i. m., 25; Véghseő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 60.

⁷⁷ Lacko: *Unio Užhorodiensis*, 1965, i. m., 106; Véghseő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 60.

⁷⁸ 1643 tavaszán I. Rákóczi György csapataival megtámadták Nagykállót, s elfogták az ott székelő Taraszovics püspököt. Taraszovics két évig raboskodott az erdélyi fejedelem börtönében. Miután azonban felmondta a Rómával való egységet, Rákóczi visszahelyezte püspöki székébe. Pekar: *The History of the Church*, 1992, i. m., 37–38.

⁷⁹ Hodinka: *A Munkácsi gör. szert. püspökség*, 1911, i. m., 158.

ben.⁸⁰ Parthén ezután Gyulafehérvárra indult, ahol felszenteltette magát Simonovics István ortodox metropolitával (1643–1654). Az ortodox érsekkel való felszentelését püspöki tekintélyének megerősítése indokolta, s valószínű, hogy az esemény Lippay érsek jóváhagyásával történt. Lippay 1651 szeptemberében a magyarországi ruszinok vizitátorává nevezte ki Parthént, majd még ugyanebben a hónapban felmentést kért számára a szabálytalan szentelés alól, amelyet Róma négy év múlva adott csak meg.⁸¹ A szabálytalan szentelés alóli pápai felmentéssel azonban a Szentszék nem ismerte el a munkácsi püspökséget, illetve a klérus püspökválasztási jogát.⁸² Baán István ennek következményeként megjegyzi: „Tisztázatlan maradt a munkácsi egyházmegye kánoni jogállása és püspökének viszonya a helyi latin hierarchiához, ami civil jogi státuszát is ingatagá tette.”⁸³

Parthén kezdetben nem foglalhatta el püspöki székét a munkácsi monostorban, hiszen ott a kálvini tanokat elfogadó Zéjkán János miszticeai igumen tartózkodott, akinek legitimitását a felszentelés híánya kérdőjelezte meg. Az unió szempontjából a fennálló helyzet egy párhuzamos egyházstruktúra kialakulásával fenyegetett. Ez a veszély azonban rövid időn belül szertefoszlott. 1660-ban meghalt Lórántffy Zsuzsanna, s még ebben az esztendőben fia, II. Rákóczi György távozott az élők sorából. A munkácsi uradalom irányítását Rákóczi özvegye, Báthory Zsófia vette át, aki protestáns férjével való házasságkötése alkalmával tért át a református hitre. 1661 áprilisában Báthory Zsófia döntő fontosságú lépésre szánta el magát: fiával, I. Rákóczi Ferencsel visszatért a katolikus hitre. Ezzel véglegessé vált, hogy a régió keleti közösségeiért folyó felekezeti versengést a katolikus egyház nyerte meg. Ennek egyik bizonyítéka volt, hogy Báthory Zsófia a munkácsi monostorból a szintén a Rákóczi-birtokhoz tartozó Bereg megyei Miszticére üzte az anyósa által támogatott Zéjkánt. Három év-

⁸⁰ Pirigy: *A magyarországi görög katolikusok*, 1990, i. m., 99; Baán: *A munkácsi püspöki szék*, 2010, i. m., 163; Véghseő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 61–62.

⁸¹ Zsatkovics: *Az egri befolyás*, 1884, i. m., 692–693; Pekar: *The History of the Church*, 1992, i. m., 26, 38–39; Pirigy: *A magyarországi görög katolikusok*, 1990, i. m., 136; Baán: *A munkácsi püspöki szék*, 2010, i. m., 163; Véghseő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 60. Lippay Rómához írt levelét és a pápai jóváhagyást tartalmazó választ közli Hodinka: *A Munkácsi gör. szert. püspökség*, 1911, i. m., 159–162, 162–177.

⁸² Hodinka: *A munkácsi görög-katolikus*, 1909, i. m., 350; Pirigy: *A magyarországi görög katolikusok*, 1990, i. m., 137.

⁸³ Baán: *A munkácsi püspöki szék*, 2010, i. m., 166.

vel később pedig az akkor már a 70. életévét is betöltött Parthén Péter engedélyt kapott a munkácsi monostorba való beköltözésre.⁸⁴ Parthén személyében immár egy olyan főpásztor állt a keleti közösség élén, aki egyformán rendelkezett a Habsburg uralkodó és a helyi földesúri hatalmat megtestesítő személy, valamint a magyarországi katolikus egyház támogatásával. Ezzel a történetírásban munkácsi uniónak is nevezett eseménnyel „megkezdődött az unió folyamat második szakasza, melynek során a [17.] század végéig Bereg, Ugocsa, Szatmár, Szabolcs és Zemplén déli területének papsága is egyesült Rómával”.⁸⁵ Fontos azonban megjegyezni, hogy a munkácsi püspök ezzel nem szerezte vissza a Szent Miklós-monostor javadalmát.⁸⁶ A protestáns alternatíva ezt követően már nem tudta tartani a versenyt. S mivel e kor katolikus főpapjai a keleti szertartásúak megnyerésében voltak érdekelték, nem erőltették a trienti ekkleziológiai modell homogenizáló szellemiségét. A fő hangsúlyt a görög katolikus egyház modernizációjára helyezték, a bizánci rítus gyakorlását pedig nem korlátozták.⁸⁷

⁸⁴Boysak, Basil: *The Fate of the Holy Union in Carpatho-Ukraine*. Toronto–New York: n. p., 1963. 51; Pekar: *The History of the Church*, 1992, i. m., 26–27, 40; Pirigy: *A magyarországi görög katolikusok*, 1990, i. m., 99; Véghseő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 64–67.

⁸⁵Pirigy: *A magyarországi görög katolikusok*, 1990, i. m., 99. A munkácsi unióról lásd még Bendász István: *Részletek a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye történetéből*. Ungvár: KMKSZ, 1999. 118–119.

⁸⁶Pekar: *The History of the Church*, 1992, i. m., 32.

⁸⁷Vö. Véghseő: „... mint igaz egyházi ember...”, 2011, i. m., 66, 70–75.